

1.01
Trst)1970/1991"
Prejeto 19. 6. 2000

UDK

366.1(450)

Dušan Nečak*

Trst, mesto nakupov**

IZVLEČEK

Avtor prikazuje doslej v slovenski znanosti malo obdelano problematiko Trsta kot nakupovalnega središča za Slovence in Jugoslovane. Ugotavlja, da je vrhunec tega nakupovalnega vala bil v sedemdesetih letih, ko je v Trst na leto prihajalo do 6 milijonov "nakupovalnih turistov" iz Jugoslavije. Z kartami, grafikoni, fotografijami in tabelami osvetljuje razvoj tega dogajanja, ki je bilo posledica odprtja "železne zavese" v začetku šestdesetih let in posebnih olajšav, ki so jih bili deležni prebivalci ob meji z maloobmejnimi sporazumi: Videmskim, Goriškim in Tržaškim.

Ključne besede: Trst, Videmski sporazum, trgovina, "nakupovalni turizem", meja, pre-kupčevanje

ABSTRACT

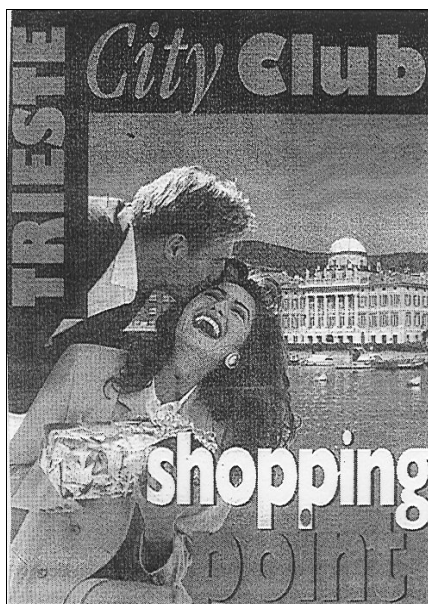
TRIESTE, A SHOPPING CENTRE

The author presents Trieste as a shopping centre for the Slovenes and the Yugoslavs - a topic which has not been dealt with much by Slovene researchers. He establishes that the flood of shoppers to Trieste reached its peak in the 1970s, when up to 6 million "shopping tourists" from Yugoslavia year visited the city annually. With the help of charts, graphs, photographs, and tables, he presents the development of the "shopping" phenomenon, which was the result of a slightly raised Iron Curtain in the early 1960s and special customs benefits granted to the population living near the border by several local traffic agreements (the Udine, the Gorizia, and the Trieste Agreements).

Key words: Trieste, Udine Agreement, trade, "shopping tourism", border, reselling

* Dr., redni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

** Prispevek je dopolnjen referat na 3. avstrijskih dnevih sodobne zgodovine (Österreichische Zeitgeschichtstagen) maja 1997 na Dunaju.

V zgodovini Slovencev ima Trst posebno mesto in več pomenov. S svojim pristaniščem je bil okno v svet, bil je gravitacijski center slovenskega zaledja, ob začetku stoletja je bil po številu slovenskih prebivalcev največje slovensko mesto, od konca prve svetovne vojne pa je Slovence obvladovala travmatična želja po njegovi priključitvi k slovenskemu zaledju. V času med vojnami je bil za Slovence leglo fašizma in mesto tragičnih izkušenj, pa tudi kulturno središče za primorske Slovence, v drugi svetovni vojni prizorišče hudih bojov in težkih izgub, po drugi svetovni vojni pa cilj boja za oblikovanje zahodne slovenske meje. Po letu 1954, ko se je s podpisom Londonskega memoranduma o soglasju zdelo, da je problem Trsta rešen, pa je začel Trst dobivati še en pomen - pomen nakupovalnega središča. Ko se je namreč v začetku šestdesetih let na najjužnejšem delu razprla "železna zavesa", je Trst postal priljubljeni cilj za poceni nakup za vso Jugoslavijo.

Trst je imel v desetletjih od 1960 do 1990 kot nakupovalno mesto različen pomen za različno oddaljene prebivalce Slovenije in Jugoslavije.

1) Za obmejno prebivalstvo je Trst pomenil središče, v katerem so obiskovali tako trgovine kot kulturne, izobraževalne, športne in druge prireditve. Denar za to so pridobivali tudi s prodajo predvsem agrarnih proizvodov v mestu: pršuta, vina, žganja, perutnine itd.

2) Za prebivalce iz notranjosti Slovenije je bil Trst mesto večjih nakupov, še posebej tistih artiklov, ki jih ni bilo mogoče dobiti doma ali so bili tu bistveno cenejši. Za ta sloj prebivalstva je mogoče, čeprav brez natančnejših empiričnih raziskav, trditi, da je bil Trst tudi mesto razvedrila, dobre morske hrane, mesto za obisk "osmic". Zaradi najbolj odprte meje med vzhodnim in zahodnim blokom je tudi nenakupni obisk Trsta postal sestavni del vsakdanjika mnogih Slovencev, posebej meščanov.

3) Za prebivalce Jugoslavije, tudi tiste iz najbolj oddaljenih krajev, pa je Trst pomenil nakupovalno središče, v katerem je bilo mogoče nakupiti poceni stvari v

velikih količinah, potrebnih tudi za prekupčevanje. Ti ljudje so bili najpomembnejši nosilci tihotapstva tako čez jugoslovansko-italijansko mejo, kot tudi naprej v države vzhodne Evrope (Romunijo, Bolgarijo). Zasluzki so bili velikanski. Par kavbojk je na primer stal v Beogradu dva do trikrat toliko kot v Trstu. Če je za prebivalca Ljubljane obisk Trsta poldnevni izlet, je pomenil za prebivalca, denimo, Beograda celo potovanje, ki ni bilo ravno poceni. Tudi to je vzrok za velike nakupe in prekupčevanja. Seveda to ne pomeni, da ni bilo med prekupčevalci tudi Slovencev.

4) Poseben pomen pa je imel in ima Trst za pripadnike italijanske narodne manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem. Pomeni jim seveda kulturno in nacionalno središče, mesto od koder prihaja pomoč.

Trst je desetletja po drugi svetovni vojni v mnogočem živel od jugoslovanskih / slovenskih kupcev. Od leta 1991 se je položaj temeljito spremenil, jugoslovanski kupci so tu prisotni le v ostankih, privlačnost Trsta kot nakupovalnega središča za Slovence pa je s prodorom blaga iz zahodne Evrope v Slovenijo skoraj popolnoma izginila.

Trst je bil za nakupovalce privlačen tudi zato, ker je bil lahko dostopen, saj je bila meja razmeroma brez težav in na več krajih prestopna. Na območju Trsta je od skupaj štirinajstih ob vsej meji šest mednarodnih mejnih prehodov: Lazaret, Škofije, Kozina, Lipica, Fernetiči in Sežana (železniški), podobno je z mejnimi prehodi za obmejni promet, od skupaj 24 jih je na tržaškem območju osem: Kaštelir, Klariči, Čampore, Plavje, Osp, Socerb, Repentabor in Gorjansko ter kmetijska prehodna mesta, ki jih je ob vsej meji kar 20.¹

Za prebivalce obmejnih krajev pa je bil prehod meje še posebej olajšan. Jugoslavija je z Italijo namreč že kmalu po drugi svetovni vojni sklenila sporazum o maloobmejnem prometu. Podpisala ga je že 3. februarja 1949 in poimenovali so ga prvi Videmski sporazum. Zajemal je le ozemlje severno od Trsta in se je nanašal le na dvolastnike, ki jim je omogočal obdelovanje zemlje na drugi strani meje. Londonski memorandum o soglasju iz leta 1954 je zavezoval Italijo in Jugoslavijo, da čim prej skleneta sporazum o maloobmejnem prometu. "Sporazum o ureditvi osebnega prometa, kakor tudi suhozemnega in pomorskega prevoza in prometa med Tržaškim območjem in območji, ki mejijo nanj", naj bi ublažil težave nastale z razdelitvijo STO. Tudi ta je bil podpisan v Vidmu/Udine, 20. avgusta 1955 in je veljal v 10 kilometrskem pasu vzdolž vse meje.² Za osebni promet so bile posebej pomembne tiste določbe, ki so predvidevale pravico do olajšav pri prehodu meje in prenosu blaga imetnikom: 1. prepustnice; 2. prepustnice s kmetijskim vložkom in 3. izredne prepustnice.

Tretji "Sporazum o ureditvi osebnega prometa ter suhozemnega in pomorskega prevoza in prometa med obmejnimi območji" se prav tako imenuje po mestu podpisa Videmski in je bil podpisan 31. oktobra 1962.³ Ta je veljal najdlje, vse do leta 1982, ko je bil 15. maja, po podpisu Osimskih sporazumov, sprejet noveliran sporazum, s katerim je bila še izboljšana ureditev osebnega, suhozemskega in

¹ Obširneje o mejnih prehodih glej Katarina Hribernik: Slovenski mejni prehodi kot element odprtosti državne meje. Diplomaska naloga na oddelku za geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1997.

² Uradni list FLRJ, Mednarodne pogodbe, št. 7/1956.

³ Prav tam, Mednarodne pogodbe, št. 3/1964.

morskega prometa med obmejnimi območji (npr.: območje sporazuma se je povečalo na 15-20 km, tako da je zajelo celotna območja občin; veljavnost prepustnice se je podaljšala iz enega na pet let).⁴

Videmski sporazum je bil ob nastanku slovenske samostojne države vključen v "Akt o notifikaciji nasledstva sporazumov nekdanje Jugoslavije z Republiko Italijo", z dne 29. julija 1992.⁵ Nad njegovim izvajanjem bdi stalna slovensko-italijanska komisija.⁶

Poleg Videmskih sporazumov je treba omeniti še Goriški in Tržaški sporazum, ki sta bila podpisana leta 1955⁷ in sta skupaj z videmskim temelj za povezanost mejnih območij tako v osebnem kot v gospodarskem pogledu. Tržaški in goriški sporazum sta namenjena predvsem sodelovanju na gospodarskem, tehničnem in trgovinskem področju in nekoliko spremenjena veljata še danes. Tudi ta dva sporazuma sta pospeševala prehod meje in obisk Trsta.

Razcvet jugoslovanskega / slovenskega nakupovalnega obiskovanja Trsta sodi v prvo polovico sedemdesetih let. Takrat je po oceni italijanskega raziskovalca tega fenomena Gianfranca Battistija⁸ v Trst prišlo po nakupih iz sosednjega območja v Jugoslaviji, ki je na osnovi videmskega sporazuma opredeljeno kot obmejno območje, od 3 do 3,5 milijonov oseb in od 2 do 2,5 milijona iz drugih območij Jugoslavije. (glej tabelo 1)

Tabela 1: Motorizirani prehodi meje v Tržaški pokrajini

Motorizirani prehodi meje v provinci Trst								
Skupaj (Vstopi - Izstopi)								
Leto	Mednarodni promet			Lokalni promet		Skupaj		
	Italijani	Jugoslovani	Drugi	Italijani	Jugoslovani	Skupaj Italijani	Skupaj drugi	Skupaj
1965	4.121.556	1.074.621	2.131.739	6.600.035	3.862.713	10.721.591	7.069.073	17.790.664
1966	9.453.134	4.001.497	4.964.177	11.645.319	5.441.664	21.098.453	14.407.338	35.505.791
1967	15.163.749	7.642.580	6.832.867	15.269.197	7.914.564	31.309.773	22.390.011	53.699.784
1968	17.045.499	7.639.686	6.449.406	16.146.024	6.536.321	33.191.523	20.625.413	53.816.936
1969	14.917.191	9.051.228	6.944.629	15.378.196	5.516.078	30.295.387	21.511.936	51.807.323
1970	20.761.167	11.243.966	3.267.142	20.026.258	8.641.349	40.787.425	3.152.457	63.979.882
1971	17.137.740	10.711.079	6.304.459	21.189.045	7.916.043	38.326.785	24.931.581	63.258.366
1972	15.532.820	9.684.444	4.576.865	20.538.190	7.634.749	36.071.010	21.896.058	57.967.068
1973	13.544.231	7.755.034	4.138.665	18.098.251	7.372.756	31.642.482	19.266.455	50.908.937
1974	5.746.607	5.621.051	3.747.497	8.621.231	4.265.701	14.367.838	13.634.249	28.002.087
1975	8.836.856	8.758.611	3.800.538	12.382.569	6.471.468	21.219.425	19.030.617	40.250.042
1976	10.996.843	10.657.444	4.787.758	15.847.838	8.409.046	26.844.681	23.854.248	50.698.929
1977	6.487.351	6.682.150	2.879.452	10.513.961	4.446.235	17.001.312	14.007.837	31.009.149
1978	5.559.807	8.096.818	4.413.054	9.156.880	4.497.566	14.716.687	17.007.438	31.724.125

Vir: Gianfranco Battisti: Una regione per Trieste, Studio die geografia politica ed economica. Trieste 1979

To v povprečju znaša med 20 in 25 tisoč oseb dnevno. Prav za te ljudi se je razvila posebna trgovska četrt v neposredni bližini avtobusne in železniške postaje

⁴ Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe, št. 10-73/86.

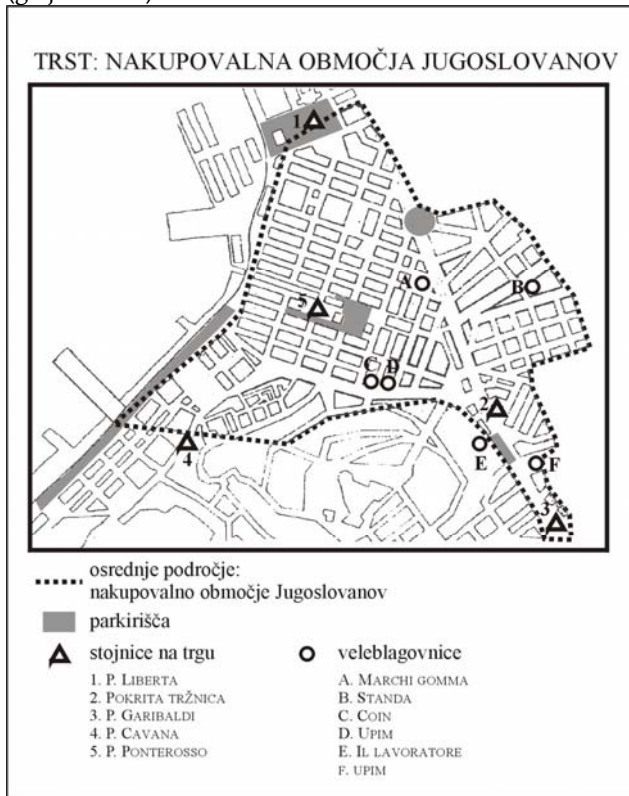
⁵ Uradni list RS, Mednarodne pogodbe št. 11-60/92.

⁶ Več o Videmskem sporazumu glej Cvetko Vidmar: Odprta meja danes, jutri brez meja: 40 let Videmskega sporazuma. Jadranski koledar 1995, str. 111-118.

⁷ Uradni list FLRJ, Mednarodne pogodbe št. 11/1956.

⁸ Gianfranco Battisti: Una regione per Trieste, Studio die geografia politica ed economica. Trieste 1979.

(glej karto 1)

Karta 1: *Nakupovalna območja Jugoslovanov v Trstu*

Vir: Gianfranco Battisti: *Una regione per Trieste*, Studio die geografia politica ed economica. Trieste 1979

Na tem relativno majhnem področju je bilo okoli 200 trgovin s tekstilom od skupaj 550 v tržaški občini.

Zanimivo je, da je bilo med prodajalci več priseljencev iz južne Italije in Veneta kot domačinov. Nakupovalci so kupovali predvsem tekstil (kavbojke, perilo itd, usnjene izdelke, igrače, zlatnino, kozmetiko, prehrabeno blago (predvsem kavo), foto - optiko, tehnične predmete in rezervne dele za avto. V tem času so bile tudi močno obiskovane številne (okoli 150) prodajalne - stojnice na tržaških trgih, predvsem pred železniško postajo in na Ponterossu, tržnici med cerkvijo sv. Antona in morjem. (glej karto 1 in fotografije)

Ne samo za osebna vozila, tudi za avtobuse so bila v sedemdesetih letih parkirišča v Trstu vedno pretesna - avtobusno parkirišče v bližini železniške postaje

Vir: Fotodokumentacija Delo

Lastniki tržaških menjalnic so zaslužili vsaj toliko kot tržaški trgovci

Vir: Fotodokumentacija Delo

Poleg dežnih plaščev iz šumečega najlona - "šuš-kavcev", so "turisti" iz južnih jugoslovanskih republik, pa tudi iz Slovenije, največ kupovali plastične punčke, imenovane "bambole"

Vir: Fotodokumentacija Delo

Kava ni bila le med najbolj priljubljenim nakupovalnim, temveč tudi tihotapskim blagom

Vir: Fotodokumentacija Delo

Meja med Jugoslavijo / Slovenijo že dolgo ni bila več "železna zavesa"

Vir: Fotodokumentacija Delo

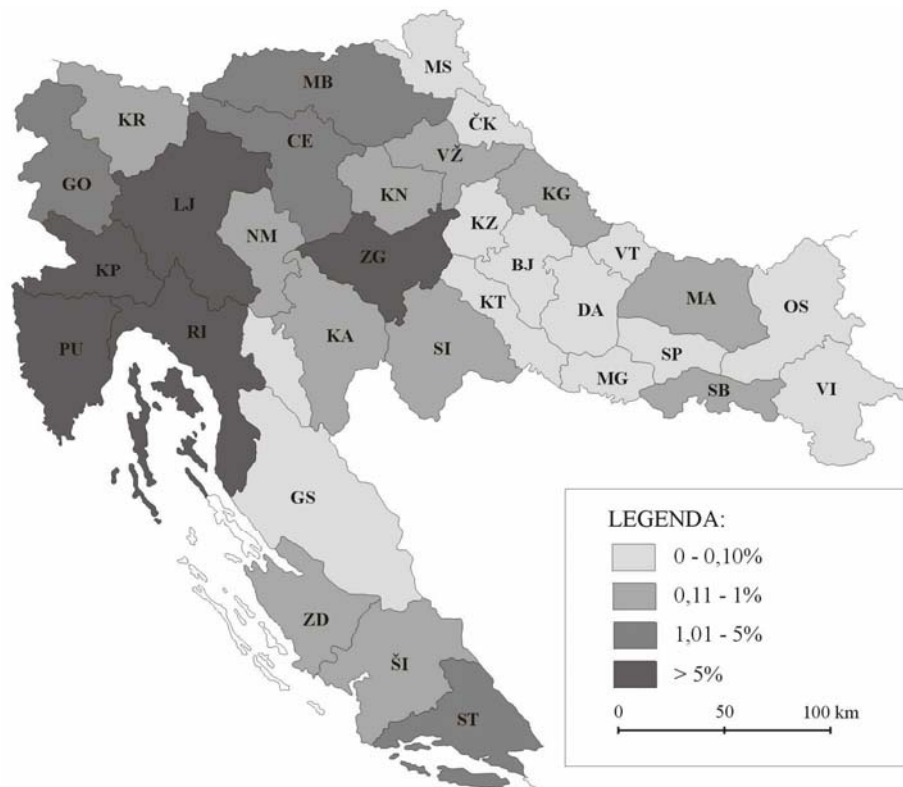
"Ponterosso" središče cenenejšega nakupa za Jugoslovane v Trstu

Vir: Fotodokumentacija Delo

Po ocenah istega avtorja naj bi v Trstu v tem času letno prodali za okoli 450 milijard lir blaga kupcem po vsej Jugoslaviji (glej karto 2).

Karta 2: Kupci v Trstu po izvoru

DELEŽ KUPCEV IZ SLOVENSКИH IN HRVAŠKIH REGISTRSKIH OBMOČIJ

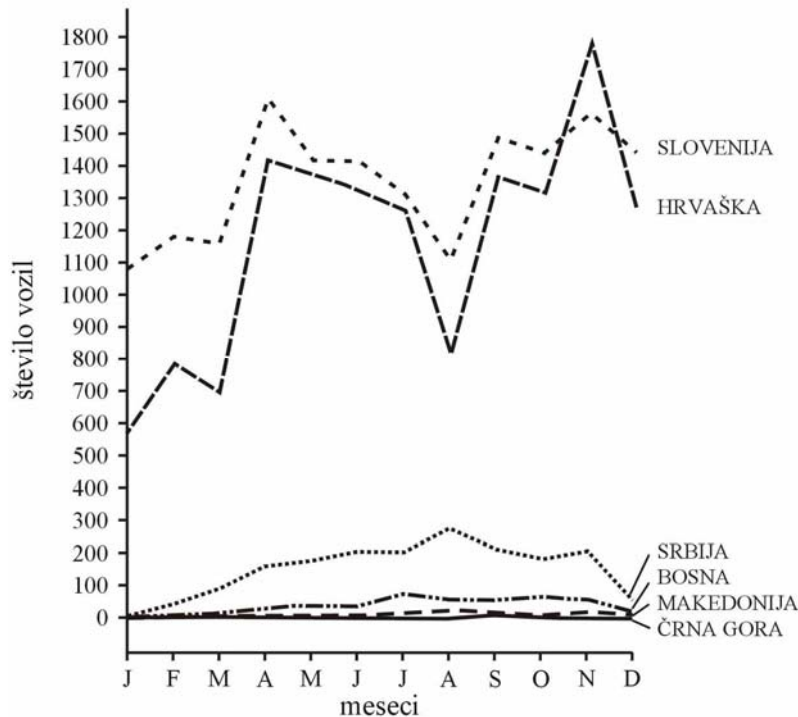

Vir: Gianfranco Battisti: Una regione per Trieste, Studio die geografia politica ed economica, Trieste 1979

Največ nakupovalcev je prišlo v Trst z osebnimi vozili (glej diagram 1) - 1,3 milijona, okoli 650 tisoč z linijskimi avtobusi, okoli 300 tisoč po železnici in okoli 150 tisoč z "izrednimi" avtobusi. Skupaj torej okoli 2,5 milijona nakupovalnih turistov iz Jugoslavije, od tega 800 tisoč iz obmejnih območij.

Tisti, ki smo osebno doživljali ta naskok nakupovalnih turistov na Trst, lahko ugotavljamo, da je ta poleg visokih dohodkov trgovcem tudi Tržačanom povzročil velike nevšečnosti: kaos v prometu ("zunanji" kupci so zasedali v povprečju od 25 do 65% razpoložljivih parkirišč v mestnem središču ter do 95% parkirišč v okolici postaje), neurejen videz nakupovalne četrti in okolice postaje ter naraščajoči odpor lokalnega prebivalstva do "tujcev". Ta odpor se je v času podpisovanja osimskih sporazumov razvil v pravo protislovansko politično gibanje.

Diagram 1: Mesečno gibanje prometa iz Jugoslavije v Trst leta 1971 - po republikah

Vir: Gianfranco Battisti: Una regione per Trieste, Studio die geografia politica ed economica, Trieste 1979

Nakupovalni val iz Jugoslavije iz prve polovice sedemdesetih let se je končal v začetku osemdesetih let po uvedbi znamenitih "depozitov"⁹ za prehod meje oz. valutnih restrikcij v Jugoslaviji. Ponovno se je silovito, a kratkotrajno okreplil v začetku devetdesetih let do razpada Jugoslavije. Takrat je dosegel tudi "zgodovinski" vrh po številu kupcev in količini prodanega blaga. S koncem Jugoslavije je bilo tudi konec jugoslovanskih kupcev. Te so v naslednjih letih delno nadomestili kupci iz Madžarske. V letih 1992-1993 je bila struktura tujih nakupovalcev v Trstu takale: 50% Madžarov (zlasti iz zahodnih predelov države) in 50% Hrvatov (zlasti iz okolice Subotice). Zmanjšal se je priliv lokalnih obmejnih kupcev, ki se po večini ustavljajo v obmejnih krajih tržaške pokrajine ali pa nadaljujejo pot v velike nakupovalne centre v Furlaniji. V zadnjih letih se je število Madžarov zmanjšalo, ker so madžarske oblasti uvedle carinske limite na uvoz blaga (približno 100 DEM). Tržaške trgovce je dogajanje v Jugoslaviji in njen razpad hudo prizadel. Pričakujejo pa normalizacijo razmer v bivši Jugoslaviji, ki bi spet odprla pot njihovim tradicionalnim kupcem. Trenutno so trgovci v Terezijanski "tujski" nakupovalni četrti organizirani tako, da nudijo rezervirana parkirišča avtobusnim

⁹ Za vsak prehod je bilo treba na poseben račun nakazati določeno vsoto in cariniku ob prehodu pokazati potrjeno položnico.

obiskovalcem pri železniški postaji (parkiranje na nabrežju ni več mogoče). Na dan pride okoli 25 avtobusov ali skupaj okoli 2500 gostov dnevno med tednom ter okoli 5000 gostov ob petkih in sobotah. Tedensko okoli 15.000 gostov, torej skoraj polovica manj kot sredi sedemdesetih let. Vsak gost porabi danes v povprečju najmanj 100 DEM, kar znese minimalni letni dohodek okoli 70.000.000 DEM. To je bistveno manj kot v "zlatih časih" sedemdesetih let.¹⁰

Slovencev ni več v takem številu v Trst po nakupih, drugih nekdanjih Jugoslovancev tudi ne. Za Slovence Trst od osamosvojitve dalje nima več pomena nakupovalnega središča, ostali pa so mu drugi v uvodu omenjeni pomeni. Nakupovalni tokovi Slovencev, in ne samo njih, so se obrnili v nasprotno smer. Avtomobilske vrste na največjih mejnih prehodih proti Trstu so zgodovina. Sedanost pa je tudi do deseturna čakalna doba za osebne avtomobile na madžarsko-slovenski meji. Slovenski kupci organizirano ali zasebno hitijo po nakupih v madžarska obmejna mesta, zlasti Lenti. In spet teče trgovanje tako kot v časih na tržaškem Ponterossu.

Dušan Nečak

TRIESTE, A SHOPPING CENTRE

S u m m a r y

The city of Trieste has a special place and several different meanings in the history and perception of the Slovenes; from the gravitational centre for the Slovene hinterland, to the hotbed of Fascism and tragic experiences for the Slovenes. Trieste was also a place of tragic conflicts during and at the end of World War II, as well as the military target around which the struggle for the formation of the new Slovene western border revolved. After 1954, when the so-called Trieste Issue was at least seemingly solved, the city acquired yet another meaning - one to which science did not pay so much attention - namely, that of a shopping centre. A slightly raised Iron Curtain in the early 1970s, fostered the development of Trieste as a popular shopping destination which offered bargains for shoppers from all over Yugoslavia, although the meaning of the phrase "bargain shopping" depended upon which part of Yugoslavia the shoppers came from. To the Slovenes, Trieste was above all a shopping centre for products which could not be purchased at home or which were much more expensive in their country. To an extensive part of the Slovene middle class, Trieste was at the same time also a city of entertainment, good seafood and wine. To the Italian minority in Slovenia, the city was their cultural and national centre - a nucleus they could look to for support in national minority issues. To the inhabitants of inner Yugoslavia, as well as to some Slovenes, Trieste was a city of cheap purchases in great quantities, designed for reselling. Quite a lot of these products ended up in Rumania, Bulgaria and other Eastern European countries.

Thanks to the Yugoslav buyers, Trieste lived a very comfortable life for several decades. It was an easily accessible destination, since the border could be crossed at several dozens of international or local crossings. Particularly the latter were the result of a special local traffic regime, arranged by the so-called Udine/Videm Agreements (1949, 1955, 1962 and 1982) and the similar Gorizia/Gorica Agreement and Trieste Agreement (1955), which granted the inhabitants from both sides of the Italian/Slovene border special privileges with regard to crossing the border.

The peak of shopping tourism to Trieste was reached in the mid-1970s, when up to six million Yugoslavs a year crossed the Italian border. Apart from making large profits, the Yugoslavs also caused, in the opinion of the inhabitants of Trieste, traffic jams and other problems. As a consequence of such sentiments, an anti-Slav political movement was formed in Trieste. The stream of Yugoslav shoppers stopped in the early 1980s with the enforcement of the so-called "compulsory deposit". In the early 1990s, Trieste was flooded mainly by Hungarian and Croatian shoppers. Since Slovenia's achievement of independence, Trieste no longer enjoys the role of being a shopping centre for the Slovenes, who now go

¹⁰ Te podatke mi je prijazno posredoval prof. dr. Vladimir Klemenčič iz oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

shopping, organised or in privately arranged groups, to the Hungarian border cities - the foremost of which is currently Lenti.